

О СЛИКОВИТОМ ПОРЕЂЕЊУ – ЊЕГОВИМ СИНТАКСИЧКИМ И СТИЛСКИМ ОСОБЕНОСТИМА

Айсџраќиј: У раду се разматрају пословицка поређења (која обухватају велики део фонда Вукове збирке и) која се одликују сликовитошћу као битним својством. Утврђује се следеће: (а) Слика се обично формира у структурној сфери компарандума. (б) Каткада сликовита представа обухвата и компаратум и компарандум, повезујући их у јединствену семантичку структуру. (в) Редак је изузетак да је слика образложена искључиво у оквиру компаратума.

Кључне речи: компарандум, компаратум, пословичко поређење, сликовито поређење, семантичка структура, сликовитост.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. У раду пред читаоцем настављамо започета истраживања о поређењу као стилској фигури¹, и на реду су форме поређења код којих позицију компарандума запоседа конструкција од две или више речи. За почетак ћемо за ту конструкцију употребити уобичајен термин 'проширено поређење'². Али нас заправо не занима квантитативна страна проширеног поређења, већ квалитативна.

2. Иво Тартаља у својој *Теорији књижевности* (1998: 128–129) овако описује проширено поређење: „...слика са којом се нешто упоређује ту бива разрађена подробно“. Тартаља утврђује, према томе, да постоји и могућност развоја компарандума у слику: „Разграната слика оваквог поређења не истиче само једну заједничку црту већ указује на низ паралелних особина двеју појава: једне, која се упоређује, и друге, са којом се упоређење врши“. И управо ћемо ми појам 'сликовитости' овде схватити као постојање слике, одн. оцртане живе представе о ономе са чиме се пореди компаратум. Нећемо под

¹ Претходно је у књизи: Јовановић 2004 (као и Јовановић 2006) било речи о поређењу са синтаксичкога и са општег стилистичкога гледишта. У посебним истраживањима поређења као фигуре говоримо у ствари о специфичностима ове конструкције у контексту расправе о 'стилици фигури' као посебној научној дисциплини. – Са посебног лингвистичког гледишта о поређењу је било речи у књизи: Симић – Јовановић 2002.

² В. о томе у: РКТ 1985: 581: „Епске поредбе ушле су у традицију с Хомеровим еповима, а у поетици називају се често проширеним поредбама. У њима се појава с којом се упоређује самостално и широко развија“.

сликовитошћу обавезно подразумевати метафоричност израза, као што то чини Тартаља нешто даље (1998: 132) у својој књизи³, него просто особеност да се „представља сликом, исказује помоћу слика“, како стоји у речнику српскога књижевног језика (РМС 1967–1976: s.v. 'сликовит').

3. Али не мислимо да је развијеност описа неопходан услов за сликовитост поредбене конструкције. Наша грађа показује друкчије особености: сликовитост, па и живописност, карикатуралност итд. могуће је постићи и минимално развијеним формама⁴ од две или три добро одабране и спретно комбиноване речи.

4. Сlikовитост је, према томе, својствена како фигуративном, одн. тропичком начину организације текста, тако и нефигуративном. И друго: и један и други начин дозвољавају образовање слика различитог обима – како ширих тако и минијатурних. Потребно је овде додати и напомену о односу сликовитости и поетичности текста. Према интерпретацијама у *Речнику књижевних термина* (РКТ 1985: s.v. 'слика, песничка', 'сликовитост'), класичном изједначавању ова два појма супротставио се још Лесинг 1766. – „истичући да књижевност по својој природи као умјетност ријечи у временском слиједу може приказати само радње, а не слике“. У новије време схватања се донекле ипак мењају, па се и поред високог Лесинговог ауторитета пробија мисао о сликовитости ако не као једином, а оно као једном⁵ својству књижевног стваралаштва⁶.

5. У својој књизи о пословицама (Јовановић 2004, Јовановић 2006) ми смо дошли до закључка да сликовитост – као својство пословичких структура – није сведочанство о њиховој припадности песничкој врсти, већ о томе да се пословица служи извесним стилским средствима које је чине погодном за својеврсну комуникацију: паремиолошку. Та врста одликује се и од песничког и од других врста народног стваралаштва, и чини појаву за себе.

6. Пословичка поређења – која обухватају велики део грађе Вукове збирке – одликују се сликовитошћу као битним својством. Уношењем слико-

³ „Некадашња говорна слика – троп – избледела је, значење речи, испрва фигуративно, постало је, током времена, њено друго значење“. Слично схватање сликовитости заступа аутор одреднице о томе у РКТ 1985: „Одомаћен термин за метафоричност, тј. за особину онаква стила који се особито служи стилским средствима тропа, метафоре, метонимије, синекдохе или персонификацијом“.

⁴ И. Тартаља на једном месту своје књиге и директно напомиње (1998: 132): „Можда би тропе – за разлику од развијених слика дозваних целим казивањем – умесније било назвати минијатуре: расејани су међу редовима попут сличица и арабески на старим рукописним књигама“. Не мислимо да су све минијатуре обавезно тропичног карактера, као што не мислимо ни да тропи морају бити обавезно минијатуре. Примера ради, алегорија је и по дефиницији развијена метафора (Симић 2001: 280–281). „Отуда је – мисли Петар Милосављевић (1997: 226) – за алегоричан начин изражавања потребно више простора“.

⁵ „Сlikовитост нарочито је ознака лирскога pjesничства, јер је она најзначајније стилско средство да истакне афективну страну ријечи и говора“.

⁶ За нас је врло значајна опаска изнесена на истом месту којом се сликовитост посебно и наглашено приписује пословици: „Сlikовитост логичкога изражавања твори стилску осебујност пословице“.

витих детаља у поредбени део конструкције народни стваралац поређењу да је сасвим нове димензије, продубљује га и осветљава јасном светлошћу уместо казивања. То се дешава у већини забележених примера, а у ово ће нас уверити анализа грађе.

2. ПРЕГЛЕД ГРАЂЕ

1. Враћамо се Тартаљиној карактеризацији. (а) Слика је обично смештена у оквир другог члана конструкције, с којим се пореди први; – назвали смо први компаратумом, а други компарандумом. (б) Није необично да се поређење састоји од две слике – од којих је сада једна у положају онога што се пореди – компаратума, а друга онога са чим се пореди. Али видећемо да је тежишни део конструкције комапрандум, и да се то наглашава и распоредом сликовитих детаља – ови су углавном смештени у поредбеном делу, компарандуму.

2. (а) То би значило да је компарандум, други по реду члан конструкције, у сваком случају синтаксички развијена, вишечлана форма, док компаратум, први члан, може бити једна реч, или може бити развијен – но ово потоње није обавезно. (б) Компарандум може у себе укључити елементе који синтаксички припадају компаратуму, или се чак састојати само од њих. Дакле – сликовита представа је конструктивно језгро поређења, а ово је смештено у области компарандума. Кад је потребно, тамо се измештају и елементи компаратума који служе изградњи сликовите представе.

3. У разматрање ћемо најпре узети формације са једночланим поређењем делом конструкције и двочланим или вишечланим поредбеним. Једночлани компаратум може бити заступљен личним глаголским обликом, дакле предикатом реченице, у којој компарандум има статус субјекта, наравно издвојеног из целине речцом за компарацију *као*, и атрибутом.

2.1. Конструкције са једночланим компаратумом и вишечланим компарандумом

2.1.1. Проширени компарандум јединствене синтаксичке структуре

1. Прво, дакле, конструкције са једночланим компаратумом. Речено је да у поредбеном делу синтаксичка доминанта јесте најчешће именица у номинативу. Поређена реч је или глагол или именица или придев.

1.1. Наводимо прво конструкције са компарираним глаголом и именицом као управним делом поредбене синтагме. Важна је појединост овде из које је лексичке сфере именица. У скупини примера које прво наводимо она је из фонда назива за животињске врсте:

656. *Вуче се као њребијена змија*; 696. *Гледи као заклана овца*; 1562. *Иде као сајетша квочка*; 1591. *Избуљио се као варен зец*; 2417. *Коље као гладна уш*; 4500. *Прионуо као гладна уш*; 6068. *Црвени се као одерано јовече*; Необј. 7. *Гледи, као њучија смрт*.

а) Ако у анализи кренемо од последњег случаја, и упитамо се чему атрибут *шучија* уз именицу *смрт* кад ова и по себи има језив и довољно упечатљив садржај – даје дакле довољну тежину компарандуму, – пашиће нам на ум закључак: да највиша семантичка и комуникативна носивост припада управо том атрибуту, као јединици најнижега синтаксичког ранга. Тим смо довољно јасно упозорени да наш придев *шучија* (= ћурска, ћурећа), није ту случајно: он конструкцији даје завршну физиономију и крајњи смисао. Та је *смрт* између осталог глупа и бесмислена, а поглед њоме окарактерисан без сумње је колико подмукао, толико исто и празан, без мисли, без разбора, без зрачка памети. Слика је тек овим довољно објашњена, од стране творца изреке; а код нас процењена и виспреност тога творца.

б) Мртви поглед *заклане овце*, одн. *вареног зеца* није ни мање оштроумно оквалификован, ни мање снажан детаљ по дејству на визуелни свет слушаоца – него претходни.

в) Именичко-придевски спрегови као *пребијена змија*, *сајетна квочка*, *ладна уш* и *одерано јовече* делују каткада логиком хумористички одабраног детаља, а каткада непријатном одбојношћу физичких појава, или пак вулгарношћу употребљених речи.

1.2. Друга група наших поредбених конструкција у положају субјекта садржи именицу из области антрополошког и социјалног назива:

1579. *Иду као разбијена војска*; 3025. *Мирише као душа ђевојачка*; 3909. *Обршио као нико њејов*; 6200. *Шетна се као ладан јосјодин*; Дод. 75. *Излизало се као Шокачки јосј*; Дод. 156. *Осушио се као Лесангријски свейац*.

а) Опет ћемо кренути од последњег примера, и изразити чуђење да је творац народне пословице однекуд имао обавештење о египатским мумијама, које представља сликом коју је позајмио од екстремно испошћеног монашког подвижника или сл.

б) 'Излизани шокачки пост' подсећа на олако гледање католика на пост, што Србима изгледа као одустајање и од поста и од вере.

в) 'Гладан господин' пружа карикирану слику начина исхране градског становништва у очима сеоског живља, навиклог на обилнију и грубљу храну.

г) 'Душа ђевојачка' је поетизована представа женске младости и лепоте.

1.3. Преостали су нам из ове серије примери са предметним значењем именице:

4135. *Ошетао се као ладна јодина*; 4544. *Прошао као лањски снјеј*; 4069. *Омиче се као масна кобасица*; 5885. *Ућалио се као неслан сир*; 6069. *Црвени се као слейачка шиква*.

а) У Вуковом објашњењу уз последњу наведену изреку стоји да је 'слепачка тиква' у ствари црвена од вина које просјаци добијају и у њу га сипају. За творца пословице и његове оновременске слушаоце колико је обрт духовит, толико је слика бодро хуморна.

б) Мислимо да је 'упаљен' сир, тј. ускисао или покварен, слабо избрано поређење за узбуђену или емоцијама прожету особу јер не одаје утисак топлине. Али је као слика ипак прилично упечатљив.

в) Ако 'омицати се' значи 'клизати се', онда поређење у тој изреци није сасвим неадекватно. Али ипак, као и у претходно анализираном случају, није сасвим убедљиво, иако је слика по себи духовита.

г) 'Гладна година' и 'лањски снијег' врло су познати у улози поредбених обрта, па нам утолико изгледају овештало, но и поред тога им се мора признати и духовитост и сликовитост.

1.4. У два забележена случаја компарандум је друкчије структуре:
1682. *Има као у жабе длака*; 4134. *Ошећао се као ђо коња*.

1) а) Није јасан састав компарандума у првом наведеном примеру. Могло би се помислити да је генитив *длака* у служби рекцијског субјекта уз предикат *има*, а у *жабе* да је његов падежни атрибут ('у жабе длака'). Друга могућност је да у *жабе* стоји уз глагол у компаратуму као његова адвербијална одредба за место.

б) Синтагма *ђо коња* састоји се од управне квантификацијске речи и допуне у генитиву.

2) а) Први пример је овештао услед честе употребе, па је и сликовитост избледела.

б) Слика коју сугерира компарандум другог примера веома је упечатљива, и то више услед непријатне конотације него што сведочи о досетљивости творца изреке.

1.5. Већ после ових анализа могући су закључци о пореклу и природи поредбених слика у народним пословицама: народни стваралац оживљава сећања на детаље из сопствене околине и искуства у њој стечена, а визуелизује их употребом живих, семантички јаких речи. На тај начин обезбеђује изреци свежину и упечатљивост.

2. Повелик је број забележених изрека са придевом у положају компаратума, поређене јединице. Састав компарандума сличан је као горе.

2.1. Поредбена именица често је и овде узета из фонда назива за домаће и дивље животиње:

4192. *Паметиан као ђоино ѓрасе*; 4668. *Ријејико као бијела врана*; 5136. *Сух као ѓечен зец*; 6139. *Чисјо као ѓачја ноја*.

а) Духовита парабола о 'памети' *ђоиној ѓрасеја*, и иронична боја којом је осенчен први пример – чине поређење веома погођеним, али не и сликовитим. Врло је тешко открити у чему је разлог несlikовитости – и какви су механизми изградње сликовитог описа. Чини се да тајна лежи у придеву *ђоино*, јер је и иначе он кључна реч наших овдашњих конструкција.

б) Надамо се да је ту околност могуће објаснити сучељавањем несlikовитих поређења са сликовитима. *Бијела врана* је изузетна у својој врсти, *ђечен зец* малим квантитетом и оскудношћу хранљивих састојака такође се изузима из своје категорије. *Пачија ноја* карикатурално делује у конфронтацији са придевом *чисјо*. Насупрот свему овоме – *ђоино ѓрасе* ничим се другим не изузима из своје врсте, сем тиме што припада попу. Представљајући га тобож изузетним, творац изреке управо из тога црпе иронични смисао изреке. Закључак је да сликовитост долази од представе описаног

садржаја као посебног, изузетног или необичног: визуелизација се добија преко упечатљивости описа, преко појачаног деловања на чулни апарат реципијента.

2.2. Поредбена именица из антрополошке и социјалне сфере заступљена је у следећим примерима:

772. *Гулозан као бређа жена*; 5504. *Тврдо је као бабини зуби*; 6138. *Чистио као брајине таће*; Дод. 56. *Дујачко, као вреочка молишва*.

а) Пошто *гулозан* значи 'прождрљив', а *бређа* је 'трудна' (в. РМС 1967–1976) – тиме је речено да је трудница узета за симбол прождрљивости, не баш особито успео; али сликовитост поређења није тиме умањена, већ само његова адекватност.

б) Друга два примера имају иронични смисао, јер се у 'тврдоћу' *бабиних зуба* може слободно посумњати, као и у особиту 'чистоћу' *брајиних таћа*. Прво је поређење устаљено, па тиме и ослабљено, а друго је необично и изненађујуће дрско.

в) 'Вреочка молитва' долази из сфере међусеоских задиркивања, дакле из локалног амбијента који није познат ширем кругу читалаца пословичких изрека, па јој је прави смисао у том кругу – дакле и нама који се њима бавимо као грађом за научну анализу – недовољно јасан; али сликовитост поређења је ван сваке сумње.

2.3. И у неким конструкцијама ове групе поредбена именица упућује на предметну стварност:

673. *Гладан као расиова кора*; 4401. *Поуздан као врбов клин*; 5985. *Фришак као доњи жрвањ*.

Уз напомену да *фришак* овде значи 'брз', 'живахан', утврдићемо да су ове изреке довољно познате, значи врло употребљиве, дакле и овештале. Но сликовитост и иронични смисао врло су свежи, и врло битни за њихов живот – и за високу учесталост у употреби.

2.4. У једном примеру улогу компаратума има прилошка реч:

5892. *Ујоред ждралеви као моји зубови*.

Ритуална формула којом деца врачају да им зуби расту у низу – садржи на месту поређене речи прилог '*ујоред(о)* (летите)', вокатив *ждралеви* синтаксички је изван конструкције, а *моји зубови*, дакле именица у номинативу и придевска заменица у служби њеног атрибута, чине поредбени део. Слика ждраловског поретка и зуба у здравој дејој вилицы – укрштају се и узајамно појачавају. Али обе су сугерирание другим делом, док први нема сликовит карактер.

3. Са друкчијим синтаксичким саставом забележено је само неколико примера.

3.1. У два од њих положај компаратума запрема именичка реч:

745. *Гошовину, као и њой Костио*; 6150. *Чоек је као нагуша мјешина*.

а) У првом наведеном случају у позицији поређене речи стоји именица у акузативу. У Вуковом објашњењу каже се само 'иште, тражи', чиме је реконструисан пуни изглед овог дела формације, у којем дакле именица у акузативу има функцију ближег објекта. Поредбени део забрамају две именице:

лично име и назив по занимању, управна реч и атрибутив. Сlikовита је конструкција као целина: са представом грамзивог попа како тражи накнаду за обављену услугу.

б) Други је пример потпуна реченица у којој компаратум има статус субјекта, а компарандум – именице са функцијом предикатива, и придева у улози његовог атрибута. *Нагуџа мјешина* пружа довољно упечатљиву и депримирајућу слику за упоређење *човјека* као слабог и неотпорног бића.

3.2. У преосталим примерима позиција компаратума припада придеву, а компарандум је различитог састава:

716. *Го као од мајке рођен;*

2899. *Луд као њрах њрчак;* 3532. *Нејосџојан као Марџ мјесец;* 5099.

Сџидан као млада невјесџа;

528. *Велики је као буре од красџаваца;* 947. *Добар као добар дан у џодини;* Т. 136. *Пошџена, ка' и враџа од Шурања.*

а) У првом је компарандум трпни придев *рођен* са допуном у генитиву с предлогом *од мајке*. Цела конструкција представља фразеолошки обрт са сликовитом представом голотиње.

б) *Грах њрчак* је за познаваоца сликовит опис разбокореног пасуља. *Марџ мјесец* је у народној свести симбол непостојаности. *Млада невесџа* је свеже доведена снаха, прототип смерности и суздржаног опхођења.

в) У примерима треће групе поредбени део садржи именицу у номинативу и одредбу у облику падежа са предлогом *од красџаваца*, у *џодини*, *од Шурања*. У средњој наведеној формацији употребљен је и придевски атрибут *добар*. *Буре од красџаваца* у ствари је ироничан обрт јер инсистира на малом расту онога ко се пореди. *Враџа од Шурања* (у Котору) врло су посећена, па је и тај обрт ироничан, можда и саркастичан по смислу.

4. У конструкцијама са компарираним придевом које у саставу компарандума имају именицу у номинативу и падежно проширење – компаратум је претежно такође синтаксички јединствена конструкција:

2865. *Лијеј као лијеј на џлоџу;* 2866. *Лијеј као џруд у џо ноћи;* 2928.

Љуџиџи као џас у жежељу; 3179. *Најзадџи ка' и амин у оченашу;* 5065.

Сређан као уже у вређи;

5064. *Сређан као џас у хришћанској цркви.*

а) Локатив с предлогом *на џлоџу*, у нашем првом примеру, у атрибутској је функцији уз именицу *лијеј* (оно чиме је плот премазан, обично блато или балега). Цела формација *лијеј на џлоџу* стоји према компарираној именици *лијеј* као ознака онога са чим се именички садржај пореди. У синтаксичком погледу компарирана именица је у функцији субјекта редуковане реченице (без глаголске споне), а именица са својим падежним атрибутом у компарандуму има функцију предикатива.

б) У другом примеру у *џо ноћи* је такође одредба именице *џруд*, али није јасно да ли атрибутска, или као стварни предикатив скраћене реченице 'као што је труд у по ноћи'. На предикативну функцију упућује значење привремености везе између онога што означава конструкција у *џо ноћи* и управне именице.

в) И у осталим овдашњим примерима осећа се привременост атрибуције: пас није увек у жежељу, него је љутит кад је тамо. Речца *амин* представљена је као задња 'у оченашу', а не увек, итд.

г) Последњи издвојени случај разликује се од осталих само по броју речи у конструкцији компарандума, где уз именицу у локативу стоји и атрибут у *хришћанској цркви*. У свему осталом он се слаже са управо анализираним формацијама.

д) Слика коју образује компарандум углавном је духовито омаловажавајућа, али у свим случајевима упечатљиво делује.

2.1.2. Поредбене формације са синтаксички нејединственим компарандумом

1. Најпре ћемо разматрати конструкције са делом компарандума у функцији одредбе компаратума. Из доста обимне грађе успели смо издвојити само један случај са лексичком одредбом уз глаголски компаратум:

3204. *Наљућило се као овца лежећи.*

Прилог времена садашњег *лежећи*, синтаксички посматран, јесте адвербијална одредба управнога глагола *наљућило се*, али је комуникативно у вези и са поредбеном именицом, с којом и чини хумором натопљену слику кротке овце – супротстављене најављеној љутитости, и тако укључене у ироничну досетку. Изразитост слике управо је резултат деловања адвербијала: *миран као овца* делује помало излизано од честе употребе, а слика овце која лежи на летњој жеги прави је прототип дубоког мира.

2. Грађа за конструкције са адвербијалном одредбом у падежном облику са предлогом или без њега својом бројношћу далеко наткриљује све остале категорије. Зато се морамо задовољити избором, а остале примере изоставамо са листе. Разврстаћемо их по падежима и прегледати по реду.

2.1. Наводимо прво генитивне форме.

2.1.1. Највише их у положају компаратума садржи лични глаголски облик:

213. *Бјежи као ђаво од крста*; 564. *Вири као миш из итрица*; 565. *Вири као њуж из љуске*; 3089. *Мрда као болестан око нездрава*; 3394. *Не избива као кућа из Сарајева*; 3889. *Обилази као лисица око њвожђа*; 4388. *Посио као њас од косио*;

1560. *Иде као коло без најлајка*; 2846. *Летио као муха без лаве*; 2848. *Летио као њас без јосе*; 3126. *Мушио као њас без јосе*; 4972. *Скио се као њас без јосе*.

а) (а) Примере смо разврстали у две групе с обзиром на положај падежног облика. У првој групи он је једнозначно одредљив као адвербијални квалификатор личнога глаголског облика у позицији компаратума. (1) Тако *од крста* упућује на смер кретања означеног презентом *бјежи*. (2) Исто из *итрица* одређује просторни однос за глагол у презенту *вири*. (3) Слична је функција адвербијалне одредбе *око нездрава*, из *Сарајева*, *око њвожђа* и *око млина*. (4) Једино у изреци *Посио као њас од косио* предлог с генитивом изгледа да означава начин, а не просторни однос. (б) Али без обзира на синтаксички

статус адвербијалне одредбе – она са именицом у функцији компаратума чини јединствену слику.

б) Нејасни су синтаксички односи у примерима друге групе, јер 'без' + ген. може бити протумачено и као атрибут именице из компарандума. (1) Тако *коло без најлаџика*, у првом наведеном случају, допушта тумачење: точак одређеног облика, тј. оштећен јер му недостаје наплатак; али може се схватити и као начин како точак *иде*. (2) *Муха без љаве*, или *пас без јосе*, такође допуштају двојаку анализу: или да је муха у таквом стању, одн. пас да не припада никоме; или пак да муха на тај начин *леџи*, или пас да тако *хога* и сл. Но у свим случајевима генитив са именицом из састава поредбене полуструктуре образује јединствену слику.

в) (1) Слика ђавола који бежи од крста, миша који вири из трица, пужа из љуске, лисице која обилази око гвожђа – жива је и хумором прожета. (2) Суморна је представа болесних који немају кога да их пази него један другог, куге која коси људе у Сарајеву итд. А гротескна је и трагична представа *Влаха на коцу*, који отуда још и псује, допуњујући страхоту визуелног утиска звучним. Итд.

2.1.2. Придев у позицији компаратума забележен је у конструкцијама: 2927. *Љуџиџи као змија између јосиођа*; Дод. 63. *Жесток као змија између јосиођа*.

Вештом камуфлажом прекривена је временска представа Међудневице (између Велике и Мале госпође) чисто визуелном – па су госпође стављене крај љутите змије, као да се с њом такмиче у опакости.

2.2. У свим забележеним примерима акузатив из састава компарандума јесте одредба глагола из компаратума.

2.2.1. Наводимо прво неколике примере рекцијске адвербијалне одредбе:

700. *Гледи као свиња на сјекиру*; 2880. *Личи као јесница на око*; 3138. *Навадио се као Турчин на крмеџину*; 3141. *Навалио као Вуја на јеванђеље*.

а) *Гледи* у првом нашем примеру значи у ствари 'подозриво пази', те нам се чини да је 'на' + акуз. регирана форма. Али она одређује просторни однос реализације управнога глагола. Спада, дакле, у ред регираних адвербијалних одредаба.

б) Глагол *личџи* регира 'на' + акуз. Али је та форма у нашем другом примеру у ствари позајмљена из комбинације са глаголом кретања, те је отуда настала врло духовита игра речи са песницом која пада на око.

в) У осталим случајевима акузативна синтагма са предлогом стварно је регирана управним глаголом, и истовремено одређује просторне односе његова остварења: *навадио се на крмеџину* и *навалио на јеванђеље*. Но слику акузатив образује не са глаголом већ са првим чланом поредбене полуструктуре: комику изазива веза Турчина и крметине, свиње и секире с којом је суочена, песнице и ока у које удара итд.

2.2.2. Акузативна синтагма са предлогом најчешће је слободна адвербијална одредба управнога глагола за место, време итд.

(I) Најчешће је у нашој грађи месно значење:

698. *Гледи као маче у шииче*; 705. *Гледи као шиџрк у јаје*; 1384. *Зайлео се као њиле у кучине*; 1393. *Зарио се као свиња у ђубре*; 3144. *Навалио као њоѡадија у клијей*; 3185. *Накасао као ѡас на кијак*; 3261. *Наџрчао као ждријебе ѡред руду*; 3871. *Нуде се као Грци у аришије*; 4501. *Прионуо као мачка за ѡѡерицу*; 4502. *Прионуо као чичак за јаје*; 5896. *Уѡуѡио се као ѡрасе у ѡље*.

а) Акузатив с предлогом 'у': у *шииче*, у *јаје*, у *кучине*, у *ђубре*, те у *клијей*, у *ѡље* – означава смер кретања према унутрашњости нечега или сл., условљен је тим моментом и не зависи од рекцијских способности глаголске речи. Изражајност слике постиже се сусретом адвербијалне одредбе и именице из компарандума, а не управнога глагола: маче својим чуђењем, још непознатим осећајима према тичету, изазива комичан утисак, као и родин пажљив поглед у јаје као да је младунче већ ту, пиле у кучинама из којих се не може искобељати итд. Посебно је љупка слика прасета које се 'упутило у поље', у ствари вођено инстинктом, и без и најмање слутње о правцу кретања.

б) И остале комбинације акузатива с предлогом, као *на кијак*, *ѡред руду*, у *аришије*, *за ѡѡерицу*, *за јаје* итд. – означавају правац кретања, укључујући и место његова завршетка. Врло је духовита слика пса који је 'накасао на кијак', у ствари га није избегао, ждробета које летајући око мајке наскочи на руду, мачке која се докопала цигерице па не пушта и др.

(II) С временским значењем забележили смо следеће примере:

3178. *Најео се као сироче за задуѡилице*; 3207. *Намеће се као сочиво на Божић*; 4099. *Оѡравио се као лиѡа у ѡролеће*; 4505. *Присѡио си као Сѡојан у ѡошљедње*.

а) *За задуѡилице* из првог наведеног случаја значи у ствари поводом задуѡилица, али и 'на задуѡилице'; 'у пошљедње' је исто што и 'доцкан' (Вук: „Кад се ко придоцни“).

б) Сито сироче о задуѡилицама представља и бодру и тужну слику људске невоље. Сочиво на Божић у ствари је наличје немаштине: уместо печенице чељади је на располагању само грах.

2.3. И инструментал с предлозима може се наћи у позицији региране или слободне адвербијалне одредбе.

2.3.1. Регирана је у конструкцијама:

5906. *Урла као курјак за скелом*; 5806. *Уздѡише као сироче за даћом*; 5807. *Уздѡише као Циѡанче за даћом*.

а) У свим нашим случајевима употребљена је комбинација 'за' + INSTR. Са узрочним значењем: *скела*, одн. *даћа* – узрокује урлање или уздисаје. Али истовремено је облик именице условљен значењем управнога глагола.

б) Слика курјака и одлазеће скеле (по свој прилици пуне стоке: често се преко Дунава, Саве, Дрине стока превозила на пашу или враћала кући и сл.), или сирочета, одн. Циганчета и даће, када се може бити сит – делују упечатљиво, рекло би се драматично у неком смислу.

2.3.2. Слободна адвербијална одредба забележена је у примерима:

1109. *Дријема као кобила њред сувачом*; 1641. *Изосѣао као баба за крстѣма*; 4242. *Пишѣи као црв њод кором*; 5012. *Смео се као Маре међу свайовима*.

а) *Пред сувачом* (млином који окређу коњи) одредба је места остварења радње презента *дријема*. Исто и за *крстѣма* (литујом), *њод кором*, *међу свайовима*.

б) Слику образује инструментална синтагма са именицом у компарандуму: кобила пред сувачом сигурно је преморена и гладна, баба за крстоношама не осећа се пријатно јер их не може сустићи, црв под кором је симбол мучеништва у затвореном простору, упућен на најтврђи облик хране итд.

2.4. Најчешће је у оваквим конструкцијама бележен локатив.

2.4.1. Најпре наводимо нешто грађе за локатив с предлогом 'у' уз управни глагол:

554. *Вије се као љја у њроцијеју*; 1303. *Живи као бубреј у лоју*; 1320. *Забринуо се као курјак у јами*; 1323. *Забунуо се као Цијанин у луку*; 1440. *Зјодно као Цијанину у кладата*; 2720. *Кубури као ђаво у ѡаклу*; 5982. *Ушѡио се као миш у мучњаку*; Т. 36. *Изребрио се, као ѡас у ѡрожју*; 488. *Бунца као баба у болесѣи*; 1407. *Зайеже се као кобила у вршају*; 3189. *Наклаѡа као баба у ѡрозници*; 5055. *Сјрда као баба у болесѣи*.

а) У првој групи примера локатив и предлог 'у' имају значење места. Синтагма у *њроцијеју* упућује на место остварења глагола *вије се*, као што у *лоју* означава место где се врши радња презента *живи* итд.

б) Конструкције друге групе садрже одредбу за околности и сл. У *болесѣи* упућује на околности у којима се остварује оно што обележава глагол у презенту *бунца*. Исто и у *вршају* означава услове у којима се остварује радња презента *зайеже се* итд.

в) Сликвитост је постигнута сусретом адвербијалне одредбе и именице у компарандуму: *љја у њроцијеју*; *курјак у јами*; *Цијанин у луку*; *Цијанину у кладата*; или *баба у болесѣи*; *кобила у вршају*; *баба у ѡрозници*, или сл.

г) Слабије су сликовитости убичајени обрти, овештали од честе употребе, као: *ђаво у ѡаклу*; *миш у мучњаку*, и сл.

2.4.2. Честе су конструкције са локативом и предлогом 'на' уз управни глагол:

952. *Добио као ѡчела на брису*; 1302. *Живи као беј на Херцејовини*; 1467. *Зинуо као Аврам на ѡањи*; 1603. *Издире као ревка на уврајинама*; 2095. *Какоће као кока на сједалу*; 4182. *Пазарио као ѡас на вашару*; 4630. *Раскречио се као рак на брзаку*;

1532. *Зуји као ѡиква на орању*; 4902. *Сија се као ѡиѡањ на мјесечини*.

а) Предлошко-падежна синтагма *на брису* адвербијална је одредба глагола у перфекту *добио*, синтагма *на Херцејовини* стоји уз глагол у презенту *живи*, исто као и *на ѡањи* уз *зинуо* итд. Свуда је локатив одредба места.

б) Обрт *на орању* одредба је околности у којима се остварује презент *зуји*, исто као што *на мјесечини* или *на мразу* означава околности вршења радње глагола у презенту *сија се*, одн. у перфекту *узризиковао се*.

в) Слика је овде образована између локативне синтагме и именице у служби поређења: *ревка на уврајинама; кока на сједалу*, и сл., или: *џиќва на орању*.

г) Конструкције са властитим именом у свом саставу нису особито сликовите: *беј на Херцеџовини; Аврам на џањи*.

2.4.3. Честе су и конструкције са локативом и предлогом 'по':

458. *Брља као јаре њо лујайиќу*; 1416. *Заџао као Бијела њо њазару*; 1417. *Заџао као зијев њо чељадима*; 3123. *Муџара као кучка њо мљечари*; 4265. *Повлачи се као болесџ њо џоведима*; 4477. *Премеђе се као џрејаљ њо сиру*; 5690. *Тумара као џијан њо џомрчини*.

а) *По лујайиќу* одређује место вршења радње управнога презента *брља*, као што и *њо њазару* или *њо мљечари* упуђује на месну релацију остварења управнога глагола.

б) *По џомрчини* је одредба околности управнога глагола.

в) Слика је и овде настала у сусрету локативске синтагме са именицом у компарандуму. Необична је слика коју ствара комбинација *зијев њо чељадима; болесџ њо џоведима*, или сл.

2.4.4. Предлог 'о' нашли смо само у два примера:

567. *Виси као кайља о лисџу*; 1358. *Замислио се као јемин о Марџу*.

а) Локатив с предлогом *о лисџу* одредба је места уз глагол у компарандуму *виси*, а *о Марџу* изјашњава време остварења управнога глагола.

б) Финим је чулом саздана слика *кайље о лисџу*.

3. Сада су нам реду конструкције са делом компарандума у функцији допуне уз компаратум.

3.1. У формацијама:

1035. *Докојао се као ћелав кайе*; 1117. *Држи се као џијан џлоџа*; 1599. *Изљеда као озебао сунца*; 3231. *Наџо се као џијавица крви*

– компаратум је глагол у личном глаголском облику и служби предиката: *докојао се, држи се, изљеда, има* итд.; а компарандум се састоји од именице или именички употребљеног придева у номинативу и у функцији субјекта: *џијавица*, одн. *ћелав, џијан, озебао*, – и генитива као допуне глагола у компаратуму.

Све изреке сем прве високо су фреквентне у употреби данашњих генерација, али ипак им сликовитост није избледела.

3.2. У извесном броју случајева забележен је датив у функцији допуне: 3902. *Обрадовао се као сироче сунцу*; 4609. *Рађује се као озебао сунцу*; Необј. 94. *Рађује се, као сека свайшовима*.

а) Конструктивно решење свуда је исто: према личном глаголском облику у позицији предиката – који представља компаратум – стоји компарандум од именице или придева у номинативу са службом субјекта, и датив у функцији допуне глагола.

б) Прва два примера употребљавају се и код данашњих генерација, па је слика коју сугерирају бледуњава. Потоњи одише свежином духовите досетке.

3.3. Најчешће је у служби допуне уз глагол у компаратуму бележен акузатив без предлога у служби ближег објекта:

1598. *Изврће као њијан њорбу*; 2699. *Крије као љуја ноје*; 2709. *Крѝи као Фаѝа њиѝу*; 2761. *Куѝи као куја љецу*; 3011. *Мијења као Циѝанин коње*; 3015. *Милује као враѝ ѝамјан*; 3924. *Оѝуѝлао као Циѝански коњ бубањ*; 3925. *Огадрѝо као њандур кучку*; 4613. *Разврзао као лисица војску*; 5008. *Смаза као Фаѝа њиѝу*; 5901. *Уреѝио као Насѝа ѝашке*; Т. 117. *Огу-жио, као Каѝа њорѝију*.

а) Конструкција је врло прозирна, па немамо разлога за дужа објашњења. Једино нам ваља поменути случај са *ѝиѝанским коњем*, дакле са атрибутом уз именицу у језгру компарандума.

б) Што се тиче слике, она нагони на размишљање о томе који је елемент најактивнији у њеној изградњи, да ли објекатска допуна или субјекат. (1) У неким случајевима чини се да је значајнија улога додељена субјекту, нпр. извртање торбе није упечатљиво по себи, али кад то чини *ѝијанац* избацујући све из ње, и оно што тражи, а не налазећи га – онда је приказ пун комике; крити ноге, у другом, није толико упечатљив поступак, али је слика *ѝује* пуна митског патоса; итд. (2) У другима је снага слике недвосмислено заснована на семантици допуне: *Насѝине ѝашке* и *Каѝина њорѝија* имају у себи неку скривену особеност која нас чини радозналим; *бубањ* на који је *ѝиѝански коњ* огуглао свакако је изненађујући детаљ, као и *кучка* коју батина пандур.

3.4. Инструментал је по правилу у служби даљег објекта:

440. *Бори се као ала с бериѝеѝом*; 3253. *Наѝеже као Шваба с ѝаѝама*; 3872. *Нуди као Турчин вјером*; 4253. *Плаѝиѝеѝи као курјак кожом*; 4353. *Поноси се као мачка оѝорелом ѝаѝом*; 5893. *Уѝравио као хајдук кућом*; 710. *Говори као Боѝ с нама*.

а) У прва два случаја уз инструментал је употребљен и предлог 'с', али *бориѝи се с бериѝеѝом*, или *наѝезаѝи (се) с ѝаѝама* – у ствари су синтагме у којима инструментал значи објекат радње, наравно неправи.

в) И у осталим случајевима инструментал има позицију даљег објекта, а у облику је без предлога. Види се нпр. у првом од њих да је *вјера* објекат који се *нуди*, као и у потоњем да је *кућа* предмет *уѝрављања* итд.

в) (1) Последњи овде наведени пример друкчији је од осталих јер је јасно да синтагма *Боѝ с нама* нема основно већ измењено значење – и делује као јединствена синтагматска целина са 'као' – све са функцијом адвербијалне одредбе уз компаратум. (2) Примарна структура ипак одговара овдашњим приликама, јер је *с нама* првобитно – пре фразеологизације – било у улози даљег објекта уз глагол у компаратуму.

г) Сликвити су, иако делом од употребе испражњени – обрти у којима се остварује сусрет *але с бериѝеѝом*, *Швабе с ѝаѝама*, *Турчина* и *вјере*, *курјака* и *коже* итд.

2.2. Поредбене конструкције са вишечланим компаратумом

1. У неким случајевима забележена је у позицији компаратума субјекатско-предикатска форма конгруенцијског типа, а компарандум има разноврстан састав:

1556. *Иде зима као ошћира сабља*; 1564. *Иде киша као из рукава*; 2853. *Лије киша као из кабла*.

а) Први пример према субјекту и предикату у компаратуму *Иде зима* – у положају компарандума садржи именицу у номинативу *сабља* и њен придевски атрибут *ошћира*. Са речцом 'као' врши функцију субјектовог атрибута.

б) У остале две конструкције положај компаратума заузима субјекат *киша* (оба пута), а у улози компарандума стоји предлошко-падежна синтаagma *из рукава* одн. *из кабла* – у оба случаја са службом адвербијалне одредбе за место, али заједно са 'као' обавља функцију одредбе за начин, наравно уз предикат реченице.

в) (1) *Ошћира сабља* врло добро визуелизује оштрину хладне зиме, док су друге две сликовне представе дате у компарандуму колико неадекватне, толико и избледеле од честе употребе. (2) Што се тиче поређене конструкције – *Иде зима*, *Иде киша*, *Лије киша* – она по правилу не садржи визуелну представу онога на шта упућује, осим можда кад је чине експресивне лексеме (исп. 'лије').

2. У примерима које сада наводимо субјекат је праћен падежним атрибутом:

1549. *Играју јој очи као на зеићину*; 1569. *Иде му њосао као чарайин њочешак*; 3608. *Ниџа му језик не сћоји, као воденично коло*; 5631. *То њи је (њврдо – њоуздано) као у шућљим њедрима*; 5937. *Усћа су му као чарайин њочешак*.

а) Свуда је поменути атрибут у облику посесивног датива: *јој (очи)*, *(њосао) му*, *му (језик)*, *њи (њо)* итд. Сем тога, датив обично има и бенефактивно значење: *посао иде на корист* (или на 'корист'), такође је и образ поцрнио на штету итд.

б) У положају компарандума већином је именица у номинативу са својим придевским атрибутом: *чарайин њочешак*, *воденично коло*; или предлошко-падежна синтаagma у служби адвербијалне одредбе: *на зеићину*, у *шућљим њедрима*.

в) (1) Сликвитост компарандума је неоспорна, али се каткад излињала од честе употребе. (2) Компаратум и овде по правилу није сликовит, исп.: *Иде му њосао*; *Ниџа му језик не сћоји*; *То њи је (њврдо – њоуздано)*; *Усћа су му*. (3) Али и компаратум може бити уобличен у слику, и знак тога је по свој прилици неко лексичко појачање, као метафоричко 'играју' у: *Играју јој очи*.

3. Друкчије је оформљен компаратум у примерима:

3524. *Не њића за њећа нико као ни за смрдљив сир*; 5949. *У њуће мјестњо је чоек као гуша изњубљена*.

а) У првом случају субјекат је *нико*, а предикат *не њића*. Сем ових елемената у оквиру компаратума налазимо и даљи објекат *за њећа*. Компарандум се састоји од пандана објекту и његовог придевског атрибута *за смрдљив сир*.

б) У другом субјекат је *чоек*, предикат *је*, а у *њуће мјестњо* (= у туђем мјесту) има функцију адвербијалне одредбе за место. Компарандум је предикативна допуна, а чини га именица у номинативу *гуша* и придевски атрибут *изњубљена*.

в) Оба пута сликовитим средствима уобличен је компарандум: (пита за) *смргљив сир; гуша изјубљена*. Компаратум, без обзира на проширен изглед – нема сликовит карактер.

4. У конструкцијама које следе компаратум је окарактерисан придевском речи:

919. *Дебело месо као сир*; 920. *Дебело (ћрасе) као наливак*; 1132. *Дућа ноћ као у очи Божића*; 1133. *Дућа ноћ (као) царева јодина*; 3910. *Овај свијећ као масна кобасица*; 4438. *Празна (кућа) као вилина њећина*; Дод. 32. *Вегра ноћ као рибје око*.

Придев стоји уз именицу у номинативу која се може схватити као субјекат редуковане реченице. Али статус придева није јасан, јер се може сматрати атрибутом, а и предикативом: *дебело (је) месо, дућа (је) ноћ, ћразна (је) кућа, вегра (је) ноћ*; у *овај свијећ* друго тумачење није вероватно. И компарандум се већином састоји од именице у номинативу *наливак, ноћ*, или и од придевског атрибута: *царева јодина, масна кобасица, вилина њећина, рибје око*. Мањим делом, одн. само једном, у компарандуму је адвербијална одредба за време: *уочи Божића*.

Свуда је видна тежња ка визуелизацијској представи компарандума, док компаратум тежи наративности у представљању свог садржаја, или простој, несlikовној дескрипцији.

5. У формацијама које следе субјекат је у облику датива:

971. *Добро ми је као раку на уљену*; 972. *Добро му је као у мајтерину шрбуху*; 973. *Добро му је као црву у хрену*.

а) (1) Свуда је компаратум уобличен у реченицу са дативским субјектом, предикатом у облику глаголске споне *је*, и прилошким предикативом *добро*. (2) Компаратум је неуједначене конструкције, али увек садржи адвербијалну одредбу за место: *на уљену, у мајтерину шрбуху, у хрену*. Два пута поред ње стоји и пандан дативског субјекта: *раку, црву*.

б) И овде је видно одсуство сликовне представе у компаратуму, и тежња да се она створи у компарандуму.

3. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

1. Пословичка поређења, која обухватају велики део фонда Вукове збирке, одликују се сликовитошћу као битним својством.

2. Народни стваралац оживљава сећања на детаље из сопствене околине и искуства у њој стечена, а визуелизује их употребом живих, семантички јаких речи. На тај начин обезбеђује изреци свежину и упечатљивост. Ту смо околност у току анализе објашњавали сучељавањем несlikовитих поређења са сликовитима, и закључили да сликовитост долази од представе описаног садржаја као посебног, изузетног или необичног: визуелизација се добија преко упечатљивости описа, преко појачаног деловања на чулни апарат реципијента.

3. (а) Слика се обично формира у структурној сфери компарандума. (б) Али каткада сликовита представа обухвата и компаратум и компарандум,

повезујући их у јединствену семантичку структуру. (в) Редак је изузетак да је слика образована искључиво у оквиру компаратума.

4. (а) Сликвитост се каткад излињала од честе употребе. (б) Утврдили смо и слабу сликвитост, или пуну невизуелност неких лексичких слојева, нпр. заменичких речи, или властитих имена као *Велики њеџак*, *Бијела неђеља* и сл. Али и властито име може доживети значењску промоцију, нпр. ако се уз њега употреби живописна или експресивна атрибутска лексема која није у његовом саставу, као *Јо Турчин*.

ИЗВОРИ

Вук 1965: Карацић, В. Српске народне пословице. – Београд: Просвета.

ЛИТЕРАТУРА

Јовановић 2004: Јовановић, Ј. Синтакса и стилистика српских народних пословица. – Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.

Јовановић 2006: Јовановић, Ј. Синтакса и стилистика српских народних пословица. – Друго, измењено издање. – Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.

Милосављевић 1997: Милосављевић, П. Теорија књижевности. – Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

РКТ 1985: Речник књижевних термина. – Београд: Нолит. – Институт за теорију књижевности.

РМС 1967–1976: Речник српскохрватскога књижевног језика. – I–VI. – Нови Сад: Матица српска (– Матица хрватска: Загреб).

Симић 2001: Симић, Р. Општа стилитика. – Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика. – Јасен.

Симић–Јовановић 2002: Симић, Р., Јовановић, Ј. Српска синтакса. – I–II, III–IV. – Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика. – Јасен.

Тартаља 1998: Тартаља, И. Теорија књижевности. – Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Jelena Jovanovic

ABOUT PICTURESQUE COMPARISON – ITS SYNTACTIC AND STYLISTIC FEATURES

SUMMARY

1. The picturesque comparisons are discussed in this work.
 - a) The subject of the research is the comparison which includes the great part of Vuk's collection fund.
 - b) The research is concentrated on the comparison characterized by the picturesqueness as its important attribute.
2. The following linguistic and stylistic mechanisms of the picturesque image formation are defined.
 - a) The picture is usually formed in the structural sphere of comparandum.
 - b) The picturesque image very often includes comparatum as well as comparandum connecting them in the unique semantic structure.
 - c) It is very rare that the picture is formed only in the framework of comparatum.
3. The picturesqueness can very often be stylistically neutralized (torn) by the frequent usage.
4. The weak picturesqueness of some lexical layers is also notified.
 - a) The lower picturesqueness is manifested with pronouns and proper nouns
 - b) The proper noun can suffer the semantic promotion if the picturesque or expressive attributive lexeme is used.
5. The following conclusions are made referring to the picturesque comparison.
 - a) The term of picturesqueness means the presence of the picture, a live image of what comparatum is compared to.
 - b) The picturesqueness is unique by figurative, tropic way of text organization as well as infigurative.
 - c) The figurative as well as the infigurative comparison allow different-size images – the wide as well as the miniature ones.